

Un escrit inèdit

El localisme és un tema permanent i d'una importància cabdal al llarg de l'extensa obra de Josep Pla. Els elogis al localisme literari hi són, d'altra banda, constants. En més d'una ocasió l'escriptor parla de la seva intenció de dedicar un llibre monogràfic al tema del localisme, un projecte que mai no realitzà plenament. La causa, com ell mateix diria, cal cercar-la en la dispersió que l'activitat periodística produí en la seva vida i en la seva obra. El tema apareix parcialment en diferents llibres, sobretot al volum 38 de l'Obra Completa («Escrits empordanesos», 1980), però no hi ha dubte que amb molta menys amplitud del que Pla tenia pensat.

La influència en Josep Pla de la idiosincràsia empordanesa i, en primer lloc de l'ambient de Palafrugell, el seu poble, ha estat ja ben remarcada. Per a qualsevol lector atent de Pla aquest fet és d'una obvietat absoluta. No em sé estar, tot i ésser un aspecte conegut, de remarcar que a «El quadern gris» hi resta diàfan l'ascendent que sobre el primer Pla —en la seva formació literària— tingué la tertúlia del Centre Fraternal de la seva època d'estudiant. Es poden fer moltes cites significatives:

«Una de les diferències més acusades entre les converses a l'Empordà i les de Barcelona —amb igualtat social d'interlocutors—, per exemple, és que aquestes darreres no se solen moure mai del terreny empíric, del detall, dels

Joan Badia i Homs

fets isolats, de les anècdotes. En canvi, a l'Empordà, sempre hi ha algú que té la mania de transportar-les, del confús, inextricable detallisme, a un pla general, genèric...» («El quadern gris», O.C. 1, ps. 109-110).

Als darrers anys de la seva vida Josep Pla donà proves palpables de la voluntat d'arrelament a l'Empordà, a Palafrugell. Sobre la donació de la seva biblioteca particular i de la Fundació Pla, que encara avui no funciona, se'n podria parlar molt. Ben segur que més d'un se sorprendria de certs detalls; de la generositat extrema de pla envers la seva vila.

L'interès de Pla per la migrada vida cultural de Palafrugell no va decaure mai. La seva curiositat s'hi projectà de manera permanent quan es trobava al país, fins als darrers moments de la seva vida.

Quan l'any 1980 sorgí una nova publicació local, «Fruita del temps», projectada com a revista mensual, i Josep Martinell s'atreví a demanar a Pla alguna col·laboració, la resposta va admirar a tots els qui componiem la redacció. L'escriptor decidí iniciar una sèrie ininterrompuda d'articles sobre Palafrugell.

Cal tenir en compte que Pla havia deixat de col·laborar a «Destino» l'any 1976. Del 1978 és la seva primera estada a Poblet de la qual s'originà la «guia» del monestir, un text característic d'aquesta etapa final de l'escriptor. Durant el 1979 prepara el volum de l'O.C. que es publicarà pòstumament amb el títol «Darrers escrits». Josep Pla, com és ben sabut, moriria dos anys més tard, per la diada de Sant Jordi de 1981.

Per la primavera de 1980, Pla, grafòman incorregible, tot i que ha perdut força la visió i ja, pràcticament, no pot rellegir el que escriu, aprofita una modestíssima publicació local per continuar escrivint sobre Palafrugell i sobre les seves vivències a la població.

El títol del primer escrit, «Coses de Palafrugell», havia d'ésser el genèric de la sèrie, i portava aquest encapçalament: *«Cartes dedicades als meus amics Martinell, Fermí Verges i Josep Verges Matas, per les amabilitats que han tingut per mi. Us ho agraeixo moltíssim. Aquestes cartes tendeixen al pintoresc, que potser és l'essència de la vida, si tenim una base real i autèntica».*

Com a membre de la redacció de la revista vaig ésser la persona triada per Pla per mecanografiar els originals. El primer número de «Fruita del temps» havia aparegut pel maig de 1980. Pla em feia a mans els dos primers articles o «cartes» a mitjan juny: els seus originals característics, en quartilles, aprofitant al màxim el paper amb lletra menuda i ordenada.

A causa de l'edat avançada de l'autor, al text s'hi observen repeti-

de Josep Pla

cions, motivades per l'esmentada impossibilitat de rellegir, que la petitesa de la lletra agreujava, i també certa dificultat en recordar alguns noms que deixà entre parèntesi i em demanà que jo mateix subsanés.

És evident que la col·laboració, encetada al segon número, hauria d'haver estat un motiu molt més que suficient per procurar la continuïtat de la revista. Però desgraciadament no fou així. El segon número de «Fruita del temps», amb l'article de Pla, no es va poder publicar fins el novembre de 1980, mig any després de l'aparició del primer, a causa de tot un munt de dificultats que seria llarg d'analitzar. Després d'aquest segon intent, la publicació desaparegué de manera definitiva. El segon article, que Pla havia lliurat juntament amb el primer, ja no es va poder publicar. Josep Pla, decebut, deixà d'escriure la continuació de «Coses de Palafrugell».

D'aquesta manera tan lamentable es va malmetre la bona predisposició de Pla de deixar-nos uns darrers escrits sobre Palafrugell i l'Empordà. De la sèrie projectada ens n'han quedat únicament, doncs, els dos textos que ací reproduïm. El primer, «Coses de Palafrugell» el transcrivim tal com va ésser publicat al n. 2 de «Fruita del temps» (novembre de 1980), esporgat d'alguns conceptes i expressions reiteratius. (APÈNDIX núm. I) El segon, «Palafrugell és un poble de forasters», restà inèdit. El publiquem tal com fou escrit per Josep Pla, sense cap correcció. (APÈNDIX II)

La dificultat que en aquells moments tenia per recordar noms que li havien estat ben coneguts, queda palesa, per exemple, quan esmenta una casa surera prou anomenada, «Berthon i Delibes», que ell transforma en «Gaston i Delibes».

Els dos escrits que elaborà volien ésser com una introducció a tota la seqüència de «cartes» que havia concebut. Eren, sens dubte, la part que d'antuvi sembla menys interessant del conjunt. Pla hi fa esment al tòpic del «Palafrugell-sense-història» que recollí d'alguns intel·lectuals de la població, anteriors, i que ell contribuï a divulgar. A més, s'empesca la teoria del «forasterisme» com a motor del Palafrugell modern.

Els escrits que havien de succeir-se, en un nombre que mai no precisà, esgotat el tema de la no-història del suro, i del «forasterisme» de Palafrugell, havien de derivar cap als records personals, de joventut i de maduresa, amb la vila natal com a escenari.

Els personatges mediterranis, empordanesos, d'un pintoresquisme extravagant, que sempre l'havien atret, haurien estat un dels temes primordials d'aquests escrits. Ho manifestà implícitament a la dedicatòria inicial —abans transcrita— als amics palafrugellencs. Tanmateix, també m'ho expressà a mi, de manera ben clara i més d'una vegada, en lliurar-me

aquests primers originals. És una temàtica que Pla ja encetà a la seva obra primerenca amb les històries de l'Hermós. Un filó literari que oblidà aviat, segurament —com ja s'ha insinuat—, per influx de les directrius dels cenacles barcelonins que freqüentà en aquella època.

Durant la segona meitat de 1980, si la revista local hagués tingut continuïtat, Pla probablement hauria elaborat uns textos encara prou sucosos, malgrat la decadència física i intel·lectual motivada per l'edat i l'estat de salut. Ens n'ha quedat només un tast inicial. Com ja he indicat, tot fa pensar que no és gaire revelador ni representatiu de la totalitat dels escrits que havien de prosseguir. Cal suposar que hi hagués reaparegut la tertúlia del Fraternal amb els components habituals, descrita a «El quadern gris», i altres personatges que Pla conegué en etapes posteriors; especialment els elements divertits, d'un pintoresc arravatat —el Salat, Salví Embustero i d'altres— que l'escriptor freqüentà en un moment o altre de la seva vida.

Malgrat els condicionaments negatius, sense bona part de l'atractiva agilitat de la prosa dels bons temps, Josep Pla hagués projectat en aquests escrits la seva ironia inesgotable i la seva prodigiosa sensibilitat, accentuades, una i altra, amb l'edat. És evident que Palafrugell va deixar perdre uns darrers escrits planians molt suggerents i d'un gran interès des de molts punts de vista.

Joan Badia i Homs és historiador

Apèndix I

Cartes dedicades als meus amics Martinell, Fermí Verges i Josep Verges Matas, per les amabilitats que han tingut per mi. Us ho agraeixo moltíssim. Aquestes cartes tendeixen al pintoresc, que potser és l'essència de la vida, si tenim una base real i autèntica

Si alguna vegada tenen la paciència de llegir una història del nostre país, constataran que Palafrugell, no hi figura per a res. Passen segles i segles i no existeix. Palafrugell fou un poble petit, petitíssim, purament agrari, que els pagesos que contingué es dedicaren al cultiu de la vinya estesa pels seus voltants.

Fou un poble més petit que Pals, amb la diferència només que Pals va pertànyer a diferents senyors feudals i Palafrugell a un sol senyor feudal, el senyor Prior de Santa Anna de Barcelona. Aquest feudal era eclesiàstic i llunyà; sembla que tingué una casa del casc antic de la població. No en tinc la menor notícia. Aquest senyor venia cada any a Palafrugell a cobrar els delmes i primícies. Moltes vinyes eren d'ell. Eclesiàstic i llunyà. Què es podia demanar més?. Els pagesos que hi vivien eren feliços degut a la llunyania i a la bona jeia. Tot això encara es diu avui. El senyor Prior de Santa Anna de Barcelona veia els administradors —que gairebé sempre eren de les famílies més velles— i tornava a Barcelona. Aquest fou el nostre règim durant segles i segles.

Hi ha un moment, però, que les històries generals fan una referència a Palafrugell. És aquesta: és constatat que abans del Tractat dels Pirineus, França envai el Rosselló i el dominà. Les guarnicions espanyoles que hi havia en aquell rodal tornaren a aquest país, més aviat mortes de fam, sense disposar de cap cèntim i en un estat lamentable. Un d'aquests escamots saquejà Palafrugell, i concretament

Cases de

can Granés. El meu difunt i inoblidable amic Alsius em donà detalls d'aquest fet. L'escamot anava dirigit pel «capitàn» Arce. Aquest fet figura a les històries generals i ve confirmat per algunes monografies escrites pel vell Sagarra, pare del poeta Josep M^a, relatant fets semblants en diverses poblacions del nostre país. El vell Sr. Sagarra fou un considerable personatge de la història d'aquest país.

Es pot afirmar que Palafrugell, poble petitíssim i emmurallat, visqué en aquesta cucanya paradisiàca durant anys i anys. Ara bé; aquest procés es trencà a mitjans del segle passat quan s'inicià sobre Palafrugell la producció de la indústria surera. Jo encara he vist l'última torre de la muralla de Palafrugell. Era la torre anomenada d'En Moragues que hi havia a l'angle mateix que feia la Plaça Nova i el carrer de Pi i Margall. Si no l'haguessin tirada a terra tindriem un record autèntic del vell Palafrugell. Però així ho feren. Avui, fora de la capella Fonda de l'església i d'alguna casa del què en diem *A Dins la Vila*, del passat no en queda res.

La projecció de la indústria del suro sobre Palafrugell es produí pels voltants de la meitat del segle passat. Tot sembla indicar que aquesta projecció es produí inicialment a la Creu Ratinyola, o sigui, al camí de Palamós antic, amb fabricants més aviat petits. Aquest fou l'origen del modern Palafrugell. Tinguérem una gran sort: a les suredes del terme i sobretot de Fitor, hi havia una primera matèria excel·lent. Fou el suro anomenat, pels francesos, el

Manuel Cusachs:
Josep Pla

Palafrugell

rosé catalan, el millor per fer treffins, o sigui per taps de *champagne*. Dues coses m'ajuden a creure que la indústria surera s'inicià, en petit, a mitjans del segle passat. Stendhal, a les «Memòries d'un turista», llibre admirablement copiat, parla de la fira de *Beaucaire*, en el delta del Rodan, en la qual es reben coses de suro provinents del nostre país. Eren barcos o barques que hi anaven des de Calella de Palafrugell. Jo encara he conegut un funcionari de l'Estat, el Sr. Reina, que fou el darrer que s'ocupà de Calella de Palafrugell. Per altra part hi ha un carreró a la City de Londres que s'anomena *Cork Street*. Alguna cosa hi havia d'arribar per dir-se'n així.

El que no té dubte, en tot cas, és que la nostra indústria inicià una gran força immediatament després de la guerra franco-prusiana de 1870-71. Aquest any començà a Europa una pau que durà fins a 1914; vull dir 44 anys. De 1871 fins al 1914. Aquest és l'autèntic origen del modern Palafrugell. Fou una època fabulosa per Europa com un tot, i per la nostra vila natal no en parlem!

De les portes de la muralla de la petita població en sortiren els camins que anaven als pobles veïns. S'anava fent alguna cosa en iniciar-se aquests camins: el carrer de Pals, el de Regencós i el de Begur —el camí vell—, els de les platges, Tamariu, Llafranc, Calella, que ja tenia importància, el de Sant Sebastià, el de Mont-ràs i Palamós, el de Fitor, el de la Bisbal i Girona. A tocar la població, a ponent, hi passava l'Aubi, avui carrer de la Caritat, que seguia inicial-

ment fins a Palamós. En aquest espai hi hagué algunes masies. A can Frigolet en fou una, a can Jonama una altra amb la magnífica horta que tingué. A l'Hospital actual, potser a can Granés, al domicili del Sr. Enric Sagrera, per arribar, sempre seguint el camí de Fitor, a la masia més antiga de Palafrugell que és a can Boera. Després ve a can Fina del Vilar, gran masia.

Anant a Calella us topeu amb Santa Margarida que és un petit agregat de masies amb una casa remarcable, que abans en digueren a can Borrull i ara a can Vehí. Hi ha una petita església, amb un aplec popular que s'hi fa o s'hi feia a la primavera. Un dia vaig sentir dir a Josep Martinell que en aquesta església hi havia una pintura antiga molt bona que fou cremada. Si tingués un moment, Martinell hauria de dir alguna cosa sobre aquest fet. Del cantó dels Plans, de l'ermita de Sant Sebastià, que al principi fou una torre de senyals de la costa, i de sobre cala Pedrosa, també hi hagueren algunes masies.

I aquests foren els environs de Palafrugell.

En els números que aniran sortint, ja continuarem.

JOSEP PLA

(Publicat a «Fruita del temps» núm. 2, Palafrugell, novembre de 1980)

Josep Pla

Palafrugell és un

Palafrugell és un poble de forasters -

Havent estat, Palafrugell, un petitíssim poblet durant segles i segles, absolutament rural i dedicat a cultivar la vinya dels seus voltants i d'un feudalisme salarientí llunyà i arrelat i radicada a l'església de Santa Anna de Navellana es nota. Val que la projecció de l'indústria surera sobre aquest poblet, fou en certa manera una explosió i un creixement continuat. El fet es produí a mitjans del segle passat i agafà una gran empenta a partir del resultat de la guerra franco-prusiana de 1870-1871, la tercera guerra guanyada per Bismarck. Aquesta guerra produí, en el continent europeu 43 anys de pau — de 1871 fins a 1914 — que produí en aquest continent una prosperitat inenxugable. En aquests anys que es produí l'instal·lació de l'indústria en el poblet,

és absolutament natural que els vells habitants del poblet no es dediquessin a l'indústria: altra feina tingueren cultivant les seves vinyes, Ara, en un moment determinat, el poblet insignificant, es posa a créixer, gràcies a l'indústria. L'explicació és òbvia: el creixement el feren els forasters. Per això he dit en el títol d'aquest escrit, que Palafrugell és un poble de forasters. És clar que una família forastera radicada en un altre indret durant cent anys, ja no es forastera. Ja s'hi deu haver adaptat. Si, d'acord. Però el forasterisme és molt complex i diferent i altres amagadament contrari. Hi ha tots els matisos. És absolutament evident que els directors de l'indústria vingueren del Rosselló... com es pot veure per les cognoms, que no estava en perill ~~per~~ sinó tant engegats els treballadors foren forasters. L'indústria del seu uso es pas curta. Una vegada feta la tela, el tingueren de treballar. Després s'han de fer els corrons i mes endavant s'han de fer els tays, sobretot els de champagne i de les meves ornes. Hi tindrà alguns corrons. Well diu que després, s'han d'anar a vendre. El creixement de l'indústria fou ràpid, perquè la primera matèria, a la punta

Havent estat, Palafrugell, un petitíssim poblet durant segles i segles, absolutament rural i dedicat a cultivar la vinya dels seus voltants, i d'un feudalisme eclesiàstic llunyà i agradable radicada a l'església de Santa Anna de Barcel-

lona, és natural que la projecció de la indústria surera sobre aquest poblet, fos en certa manera una explosió i un creixement continuat. El fet es produí a mitjans del segle passat, i agafà una gran empenta a partir del resultat de la guerra franco-prusiana de 1870-1871, la tercera guerra guanyada per Bismarck. Aquesta guerra produí en el continent europeu 43 anys de pau — de 1871 fins a 1914 — que produí en aquest continent una prosperitat increïble. És en aquests anys que es produeix la instal·lació de la indústria en el poblet.

És absolutament natural que els vells habitants del poblet no es dediquessin a la indústria: altra feina tingueren cultivant les seves vinyes. Ara, en un moment determinat, el poblet insignificant es posa a créixer gràcies a la indústria. L'explicació és òbvia: el creixement el feren els forasters. Per això he dit en el títol d'aquest escrit, que Palafrugell és un poble de forasters. És clar que una família forastera radicada en un altre indret durant cent anys, ja no és forastera. Ja s'hi deu haver adaptat. Si, d'acord. Però el forasterisme és molt complex, de vegades és favorable; altres purament mecànic i indiferent i altres amagadament contrari. Hi ha tots els matisos. És absolutament evident que els directors de la

poble de forasters

indústria vingueren del Rosselló —com es pot veure pels cognoms, que no citarem per ser tan coneguts. Els treballadors foren forasters. La indústria del suro no era pas curta. Una vegada feta la pela, el rusquer s'ha de bullir. Després, s'han de fer els carracs i més endavant s'han de fer els taps, sobretot els de *champagne* i de les més acreditades begudes europees. Vull dir que després, s'han d'anar a vendre. El creixement de la indústria fou ràpid, per que la primera matèria, a la frontera i a la Gabarra era excel·lent. D'això en provingué el nom del suro *rosé catalan*, que no tingué rival en el mercat.

Qui foren aquests forasters?. Jo no ho sé pas. Hi vingueren probablement de tot arreu. La indústria s'establí primer a la Creu Ratinyola, a base de fabricants petits. Aquest carrer és el camí antic de Palamós, seguint l'Aubi. L'Aubi és un riuot molt petit que neix al nord de Palafrugell, passa pel carrer de la Caritat i segueix per Armadàs i aquesta prodigiosa plana sobre Castell. Després de la Creu Ratinyola es produí una fàbrica d'origen anglès, al nord de la població: a can Cap, que avui és un convent molt concorregut, d'una ordre religiosa lligada amb Amèrica. Després, vingué a Palafrugell, una branca dels Bender de Frankenta (Alemanya del sud), després d'haver-se arrelat una branca dels Bender a Sant Feliu de Guíxols que fou, indiscutiblement, la capital de la indústria del suro. Vull dir la més sociable.

Els Bender, de Frankental, són molt importants en la història d'aquesta indústria. En un moment determinat, treballaren a Bender tres grans persones: el jove Joan Miquel

Avelli, de Palafrugell, el Sr. Vincke, d'Osnabruk, i un jove anomenat Meyer, que tenia condicions de viatjant —de venedor. Aquestes tres persones decidiren fer una societat basada en la indústria del suro, en el nostre país. I ho feren. El Sr. Meyer morí molt jove. Els altres s'establiren al nostre país: el centre fou a Sant Feliu i la fàbrica a Palafrugell. Crearen una fàbrica enorme: «Manufactures del Suro». Vingueren molts estrangers a fer fàbriques: els francesos Gaston i Delibes a Palamós. Els Muntaner, originàriament de Llagostera, crearen una gran indústria a Palamós, relacionada sobretot amb Alemanya. Els Forgas, de Begur, es despertaren. El Calonge pagès (fou) igualment un gran centre surer. Cassà de la Selva es dedicà primer a produir per al mercat peninsular amb gran èxit. Després, els Nadal feren una indústria al nord de França, a Reims, positivament. Fins i tot a la Bisbal fou creada alguna cosa surera amb èxit. Tot plegat —amb la frontera— la indústria arribà a tenir un volum considerable, que hagué de passar per tota classe d'alts i baixos degut a que el suro és l'única matèria que no està lligada amb el proteccionisme de tot plegat. El suro és un producte que no es pot vendre sempre, al seu preu, a qualsevol país. Per això hi ha tantes fàbriques de taps de tot el món, a Escandinàvia, Alemanya, Anglaterra, i fins i tot a Rússia. Per nosaltres el fet ha estat una

desgràcia immensa, originada pels propietaris de suredes d'Andalusia i Extremadura i els Montes de Toledo, que a Madrid ho han establert així, però que encara hi competim. És clar, hi hagué pugues i baixes, i en un moment determinat «Manufactures del Suro» tingué una iniciativa indiscutible. Entre Palafrugell, Palamós i Begur arribà a tenir 3.000 obrers.

Palafrugell, té un conjunt de poblets que formen els seus environs agraris i avui turístics. Mont-ràs té parròquia i Ajuntament. Llofriu té parròquia, però és agregat. Torrent té parròquia i Ajuntament. Entre aquests dos pobles citats, hi ha la Barceloneta, de Llofriu, que es construí quan es feu la carretera provincial Girona-Palamós. (Esclanyà) és un agregat de Begur, però és a tocar Palafrugell. Hi ha l'ermita de Sant Sebastià —inicialment una torre de senyals de la Generalitat en el litoral— i el far del mateix nom. Tamarriu és un agregat. Llafranc té església, però és un agregat, de gran interès turístic. Calella és un agregat amb església parroquial i una tendència a prodigiosa. Des del mar, Calella és molt bonic. (A) Armadàs hi ha una església petita i abandonada. Tot plegat és molt notable, però en un caos administratiu considerable que potser no s'arreglarà mai.

Tot sembla indicar que el progrés de la indústria surera, a Palafrugell, fou obra, tant dels fabricants inicials, com dels treballadors, (que) foren forasters. El seu origen, per mi és desconegut. L'arrelament és cert. No puc dir res més. Una cosa només: Palafrugell té fama de tenir bona entrada i mala sortida. Molt bé.

JOSEP PLA (Text inèdit)

